

ՌՈՒԲԵՆ ԱԹՈՅԱՆ, ԱՐՄԵՆ ԽԵՉՈՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐՏԵԶՆԵՐԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

Աշխարհագրական և պատմական շատ ատլասների անբաժան մասն են կազմում պատմական և մշակութային քարտեզները: Դրանք հրատարակվում են նաև առանձին թերթերով: Օգտագործելով ավանդական քարտեզագրական խորհրդանշաններ՝ պարզ (ուրվագծային) քարտեզ-հիմքի վրա սովորաբար նշվում են հնագիտության, ճարտարապետության, մշակույթի ու արվեստի օբյեկտները: Որպես կանոն՝ դրանք նշելու համար կիրառվում են երկրաչափական ոչ զուգորդական (ասոցիատիվ) նշաններ, այսինքն՝ նշաններ, որոնք արտաքուստ չեն հիշեցնում պատկերվող օբյեկտները: Այդ պատճառով էլ նման քարտեզները, որպես կանոն, միայն տեղեկատվության կրողներն են՝ չներկայացնելով որևէ գեղարվեստական արժեք:

Սույն աշխատանքում մենք ներկայացնում ենք պատմական և մշակութային քարտեզներին՝ սկզբունքորեն նոր՝ տեղեկատվական-գեղարվեստական տիպի ստեղծման մեթոդիկան և տեխնոլոգիան՝ կատարված եռաչափ լանդշաֆտային երկրապատկերի հիման վրա: Այն ժամանակակից քարտեզագրության մեջ նոր և հեռանկարային ուղղություն է:

Հայկական պատմամշակութային ժառանգության օբյեկտների ներկայացումը քարտեզագրության ցանկացած ձևով ազգային քարտեզագրության կարևոր հայեցակետերից մեկն է: Կարծում ենք, որ նման քարտեզներ պետք է ստեղծվեն ոչ միայն Պատմական Հայաստանի, այլև Սփյուռքի համար: Արդեն գոյություն ունեցող քարտեզների դիտարկումը մատնանշում է, որ նման քարտեզների ստեղծման հարցում լիովին բացակայում է համակարգված մոտեցումը:

Հիշյալ տեսակի քարտեզ կազմելու ժամանակ պետք է ղեկավարվել որոշակի ցուցանիշներով, որոնք կկիրառվեն իմաստային բովանդակության և գեղարվեստական-գրաֆիկական կառուցման գծադրական պատկերի (սխեմայի) նկատմամբ: Նպատակի իրագործման համար անհրաժեշտ է ստեղծել հայկական պատմամշակութային ժառանգության ոչ թե մեկ, այլ մի ամբողջ շարք կազաստրային (գույքագրական) քարտեզներ՝ կիրառելով միասնական մեթոդիկա և տեխնոլոգիաներ, որոնք հիմնված կլինեն բովանդակության պատմական հայեցակետերի գիտական մոտեցման, աշխարհագրական հիմքի, օբյեկտների

ներկայացման գրաֆիկական տեխնիկայի և պայմանական նշանների կիրառվող համակարգի համալիր ներկայացման վրա:

Սույն աշխատանքում մենք ներկայացնում ենք 3 քարտեզներ՝ կատարված 2011-2014 թթ. հայկական քարտեզագրության զարգացման համատեքստում. այն «Անիվ» հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի գործունեության ուղղություններից մեկն է: Նախագծերի տեխնիկական և դրամական օժանդակությունն իրականացվել է ինչպես կենտրոնի կողմից, այնպես և հովանավորների միջոցով Ռուսաստանից, Հայաստանից և Բելառուսից:

Դրանք են.

– Երևանի կենտրոնական մասի պանորամային (համայնապատկերային) քարտեզ,

– Արցախի Հանրապետության քարտեզ,

– Ռեչ Պոսպոլիտայի (ներկայիս Ուկրաինայի, Լեհաստանի, Բելառուսի և Կիտվայի տարածքները) հողերում գտնվող հայկական զաղութների քարտեզ:

Քարտեզներից առաջինը՝ Երևանի կենտրոնական մասի պանորամային քարտեզը, հրատարակվել է 2013 թ. անդլերենով և ռուսերենով և 2 տարբերակով՝ պաստառի և ծալվող քարտեզի տեսքով: Վերջինիս մեջ տրված է հիմնական դիտարժան վայրերի հակիրճ բնութագիր-տեքստը: Բովանդակությունը համապատասխանում է 2013 թ. աշնանը (տե՛ս ներդիր, նկ. 8): Առաջին անգամ նման աշխատանք ներկայացվել է 2001 թ. Հայաստանի Նկարչի տանը տեղի ունեցած ցուցահանդեսի ժամանակ:

Համայնապատկերի ստեղծման համար կատարվել է մի քանի փուլերով իրականացված համալիր աշխատանք՝ բաղկացած «գաշտային» և հավաքված նյութի վրա աշխատելու մասերից: Գաշտային փուլը գործնական տեսանկյունից ներառում էր քաղաքային թաղամասերի, այգիների, պուրակների, բնության օբյեկտների (ինչպես, օրինակ, Հրազդան և Գետառ գետերի ձորերը) մանրակրկիտ հետազոտություն, լուսա- և տեսանկարահանում, ինչպես նաև առանձին շենքերի հեղինակային բազմաթիվ էսքիզների ստեղծում: Համայնապատկերային քարտեզի բարձր ճշտության համար որպես հիմնական նյութ օգտագործվել է Երևանի կենտրոնական մասի տեղագրական հատակագիծը: Նախագծի երկրորդ մասը, այսինքն՝ աշխատանքը հեղինակային բնօրինակի վրա, իրականացվել է Մինսկում:

Արցախի պանորամային նկարագարը քարտեզը ստեղծվել է 2011-2012 թթ. (տե՛ս ներդիր, նկ. 9) և ներկայումս գտնվում է հրատարակման փուլում: Այն տարածաշրջանային քարտեզ է: Մեծ ուշադրություն է դարձվել բնության օբյեկտների՝ ռելիեֆի, ջրագրության և բուսածածկի պատկերմանը: Օգտագործվել են խորհրդային շրջանի 1:100000 մասշտաբի տեղագրական, ինչպես նաև 2007-2012 թթ. ԼՂՀ քարտեզները և ատլասները, Շ. Խաչատրյանի և Ս. Կարա-

պետյանի ուսումնասիրությունները: Քարտեզի վրա ցույց են տված բոլոր բնակավայրերը (ներառյալ Հյուսիսային Արցախը), հին գյուղատեղիները, վանքերն ու եկեղեցիները, գերեզմանները, խաչքարերը, ջրաղացների ավերակները և այլ օբյեկտներ: Այն լրացված է գեղանկարիչ-քարտեզագիր Ս. Աբրահամյանի ջրաներկ պատկերներով, այսինքն՝ քարտեզը, տեղեկատվական լինելուց բացի, ստացել է նաև գեղարվեստական ձևավորում:

Նախատեսվում է հրատարակել այն երկու տարբերակով՝ պաստառի և ծավով քարտեզի տեսքով: Վերջինիս հակառակ կողմում կլինեն 30 հիմնական ճարտարապետական հուշարձանների պատկերներ և դրանց վերաբերյալ տեքստեր:

Ռեչ Պոսպոլիտայի հողերում գտնվող հայկական գաղութների քարտեզը դեռևս գտնվում է նախահրատարակչական փուլում (տե՛ս ներդիր, նկ. 10): Այն ևս տարածաշրջանային քարտեզ է, սակայն այստեղ արդեն ներկայացվում է Արևելյան Եվրոպայի երկրների զգալի տարածքը: Յուցագրված է արդի աշխարհագրական իրադրությունը, ընդգծված են հայկական գաղութները (ավելի քան 70 բնակավայրեր), որոնք գոյություն են ունեցել անցյալում և ներկայումս: Նշված են վանքերն ու եկեղեցիները, դպրոցները, տպարանները, թանգարանները և այլն: Քարտեզը լրացված է հայկական մեծ գաղութներ ունեցող Վարշավայի, Լվովի, Կամենեց-Պոդոլսկու և Զամոստիեի համայնապատկերային ներդիրներով: Ներդիրների վրա ցուցադրված են հայկական պատմամշակութային օբյեկտները՝ տեսարաններ հայկական փողոցներից, հայերի տներ, եկեղեցիներ, խաչքարեր և այլն: Քարտեզը դարձավ 2010-2014 թթ. «Անիվ» հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի կազմակերպած գիտահետազոտական հինգ արշավների հանրագումարային արդյունքներից մեկը:

Մեր ներկայացրած քարտեզ-համայնապատկերները շատ քիչ են հիշեցնում սովորական քարտեզները, ըստ էության, դրանք իրենցից ներկայացնում են գեղարվեստական ստեղծագործություններ: Պանորամային լանդշաֆտային քարտեզներն այժմ ընդունված է անվանել եռաչափ քարտեզներ (3D): Ժամանակակից եռաչափ քարտեզների մշակումը հիմնված է գեղարվեստական ստեղծագործությունների սկզբունքով արված քարտեզ-համայնապատկերների ստեղծման միջնադարյան փորձի ուսումնասիրության վրա: Մինչև 20-րդ դ. վերջը նման քարտեզները ստեղծվել են ձեռքով: Հայկական պատմամշակութային ժառանգության քարտեզների շարքի համար առաջարկում ենք կիրառել ձեռքով և ավտոմատացված միջոցներով քարտեզների ստեղծման համատեղված տեխնոլոգիա:

Այն հիմնված է համակարգչի և վեկտորային գրաֆիկայի ծրագրերի (օրինակ՝ CorelDraw) միջոցով քարտեզի որոշ ֆոնային և շտրիխային տարրերի ավտոմատացված կառուցման, ինչպես նաև արդեն ձեռքով ստեղծված տեղանքի գեղանկարչական նախօրինակի վրա նկարատակի գրությունների ձևա-

վորման վրա: Կանգշաֆտի պանորամային պատկերով գեղանկարչական նախօրինակը ստեղծվում է գծային և օդային հեռանկարի կանոնների, ինչպես նաև ձևերի և ծավալների լուսաստվերային և գունային մոդելավորման հիման վրա: Գունային լուծումը քարտեզների ձևավորման ընթացքում հնարավորինս մոտեցված է բնական երանգներին: Վեկտորային ձևաչափում պատկերների ուրվագծերի ձևավորումը կատարվում է գծային և հարթակային օբյեկտների՝ ռաստրային հիմքով ձևաչափով շրջագծման և արտամասշտաբային պայմանական նշանների՝ ծրագրային գործիքներով կառուցման միջոցով: Այս տեսակի քարտեզների համար հատուկ մշակված պայմանական նշանները (գծվում են վեկտորային ձևաչափով) ակներև հիշեցնում են ոչ միայն պատկերվող օբյեկտները, այլ նաև հեշտ են կարգացվում (ճանաչելի են), նշանների գույնը մատնանշում է օբյեկտի որակական բնութագիրը: Օրինակ՝ վանքերն ու եկեղեցիները, կախված թե ինչ վիճակում են գտնվում, ընդգծվում են երեք տարբեր գույներով՝ սև (կանգուն, այդ թվում նաև վերականգնված), շագանակագույն (կիսաավերակ) և մոխրագույն (ավերակ):

Քարտեզների այդ շարքի ստեղծման հարցում էական բարդությունը քարտեզագրական, լուսանկարչական, տեքստային (պատմական փաստաթղթեր, գիտահետազոտական աշխատանքներ) սկզբնաղբյուրները հավաքելն և համակարգելն է: Մոտակա տարիներին մենք ծրագրում ենք ստեղծել այս շարքի քարտեզագրական հետևյալ ստեղծագործությունները՝ Հայաստանի Հանրապետություն, Հայկական լեռնաշխարհ, Կիլիկիա, հայկական գաղութները Հյուսիսային Բալկաններում (Ռումինիա, Հունգարիա և Բուլղարիա): Սույն և այլ քարտեզագրական նախագծերի թեմատիկայի քննարկմանը հրավիրվում են մասնակցելու հետազոտողներ և հովանավորներ տարբեր երկրներից: Մենք ողջունում ենք նաև դրամական օգնությունը կենտրոնի կողմից ստեղծվող քարտեզների հարցում:

Բացի քարտեզների վերոհիշյալ շարքից՝ «Անիվ» նախագծերի շրջանակներում նախագծային փուլում է նաև «Հայերը Բելառուսի համար վարած մարտերում, 1941-1944 թթ.» քարտեզը. Աշխատանքները կավարտվեն հաջորդ տարվա սկզբին:

Atoyan Ruben, Khechoyan Armen **The Question of Creating Historical and Cultural Maps of the Armenian Heritage**

Historical and cultural maps are an integral part of many atlases and are published separately also. On a simple base map using traditional symbols, objects of archeology, architecture, culture, art etc. are usually displayed. It uses a perfectly simple and non-associative signs. Therefore,

these maps are the only sources of information, without any artistic value. In the present paper we propose the creation of new types of maps on the basis of landscape imagery. This a new direction in cartography.

The representation of Armenian historical and cultural heritage objects in any cartographic form is one of the most important aspects of national cartography. Maps of such items must be created for Armenian states as well as Diaspora. A review of printed maps indicates the absence of system approach. This kind of maps must follow definite meaning and art scheme. For this purpose it is necessary to create a complete range of cadastral maps of Armenian historical and cultural heritage by means of common techniques and methods with scientific approach to historical aspects, geographical base showing elements, technique of art performance, symbol systems.

The center for Armenological Studies «ANIV» in recent years initiated the creation of several maps, three of which we would like to represent here. The edition of two of them was financed by a private person, the third was published thanks to the assistance of the Foundation of Culture and Heritage of Polish Armenians with the Polish Ministry of Culture. This is the Panoramic Map of the Central part of Yerevan, Republic of Artsakh and the Map of the Armenian Colonies in the Lands of Polish-Lithuanian Commonwealth. In addition to the above series of maps in the cartographic projects of «ANIV», we also made a map of the Armenians in the battles for Belarus, 1941-1944.

Maps on the basis of landscape imagery are most spectacular, interesting and have artistic value. They can be created on geographical basis with a changeable scale characteristic of perspective panoramic maps. The thematic information of this group of maps uses both modern and historical objects. The difficulty of creating such kinds of maps depends on the need for various types of sources to be collected and systematized: cartographical, photo materials, texts, scientific works, historical documents.

A series of maps of the Armenian heritage is created by fusion technologies. The basis of landscape, where significant place is occupied by the relief, is handmade following the rules of linear perspective and color plastics, but the content of the map is created automatically using computer-based vector graphics programs. This is also a novelty in the technology of artistic maps.